

Ivan Šaško
pomoćni biskup zagrebački
Govor prigodom otvaranja izložbe ikona:
Boris Grković - Tragovima madonera
Galerija Fakulteta elektrotehnike i računarstva (zgrada D)
Unska 3, Zagreb, u srijedu 18. svibnja 2016. u 19 sati

I. Prije samoga osvrta na Izložbu, iskreno čestitam *Fakultetu elektrotehnike i računarstva*, njegovu vodstvu i čelništvu, uosobljenome u cijenjenome gospodinu dekanu, prof. dr. Mislavu Grgiću, kao i realizatoru izložbe, prof. dr. Anti Marušiću.

Zahvaljujem svima koji su dionici ovoga uistinu lijepoga događaja i zajedništva. Posebnu zahvalnost osjećam prema tebi, dragi Borise (Grković), jer si nam ponovno omogućio da večeras uđemo u ovaj vijenac pogleda Isusa i Marije, u višestruki zagrljaj naše nebeske Majke.

Srdačno pozdravljam sve nazočne, a posebno suprugu našega ikonopisca i njihovu djecu. Spominjem ih ne iz puke uljudnosti ili protokolarne obveze, nego iz činjenice da su oni itekako utkani u nastajanje ovih ikona.

II. Kada mi je Boris spomenuo da će danas biti otvorenje Izložbe, obećao sam da ću nastojati biti na ovome događaju i, na njegov prijedlog da nešto kažem, odgovorio da će moje obraćanje biti jako kratko. Ali – poznavajući sebe – znao sam da će me razmišljanje o ikonama ipak povući dublje; znao sam da pred njima ne mogu biti ravnodušan. Zato mi, vjerujem, nećete zamjeriti što dio tih misli želim podijeliti s vama.

Najprije mi je pozornost privuklo mjesto – *Galerija Fakulteta elektrotehnike i računarstva*. Ako bismo među fakultetima trebali postaviti neki slijed gdje bi se takva izložba mogla pojaviti, vjerujem da – gledajući po blizini struke – među prvima zacijelo ne bi bio FER. Fakultet je to koji po svome programu izravno ne upućuje na prošlost, na povijest umjetnosti, na pobožnost i to tako specifičnu. Fakultet je to koji se bavi suvremenim temama; tehnološkim napretkom i moglo bi se zaključiti da se otklanja od nečega što je staro i više od sedamsto ili petsto godina. Ikone bi mogle za elektrotehniku i računarstvo biti znanstveno zanimljive iz nekoga drugog vidika ili metodološkoga pristupa.

Pa, ipak, sjetio sam se da i na najsvremenijim sredstvima komunikacije, na raznim uređajima i njihovim zaslonima postoje znakovi, sustav simbola koji zovemo 'ikonama' ili im tepamo nazivajući ih 'ikonice'. U svijetu računala, bez imalo primisli da je to blisko pradavnim ikonama u Crkvi, koristimo pojam *piktogram* unutar raznih *softvera*. *Piktogram* doslovno povezuje *sliku i slovo*; mogli

bismo reći da je to 'naslikana riječ', a služi sažimanju ne samo informacija, nego i doživljavanja.

III. Osim toga, čovjek je danas zahvaćen bujicom pokretnih slika, raznoga podrijetla i sadržaja: od kulture televizije, preko suvremenih medija, od tiskanih izdanja do sofisticirane promidžbe. Te slike su najčešće prolazne; samo nas površinski okrznu; neke su banalne, potrošene, ali ne i bez određene svrhe. U svakome slučaju, ne odišu onom Ljepotom koja objavljuje čovjekov smisao i poziv; onom Ljepotom koju čovjek, možda i ne znajući, traži.

Istodobno se, u udarnim i protuudarnim komunikacijskim valovima slika, susrećemo s pitanjima i izazovima koje se usuđujem usporediti s onim sukobom koji nazivamo *ikonoklazmom*, a koji je rođen iz višeslojnosti krize, počevši od 7. stoljeća na kršćanskome Istoku. Previranja i sukobi iznjedrili su kršćansku teologiju slike, te tako i teologiju umjetnosti, definiranu na *Drugome nicejskom saboru 787. godine*.

Sve započinje pitanjem: *Kako se može naslikati Bog koji je nevidljiv?* Dosljedno tomu, nije moguće naslikati niti Isusa Krista, jer bi se time slikala samo njegova ljudskost, a ne i božanstvo, što je put prema zastupanju monofizitskoga krivovjerja.

Kršćanskoj je vjeri specifično da se u njezinoj jezgri nalazi Božje utjelovljenje; otajstvo u kojemu je Nevidljivost postala vidljivom, u obliku i boji. Po Kristovoj ljudskosti, očituje se božanstvo. Tako je za ikonu bitan odnos koji vodi Kristu, istinskoj slici nebeskoga Oca u Duhu Svetome. Sv. Pavao u Poslanici Kološanima piše: „On je slika Boga nevidljivoga, Prvorođenac svakog stvorenja.“ (*Kol 1, 15*)

IV. Iz toga se teološkoga načela razvija smisao ikona, čime se ne ulazi u štovanje slika ili u klanjanje materiji, nego Isusu Kristu. Pristup otajstvu Utjelovljenja i njegov izražaj mogući su, dakle, na dva načina: riječju i bojom. Ono što je riječ u evanđelju, to je boja u ikoni. Štoviše, to se dvoje upotpunjuje. Baš kao što to čini prihvaćena riječ u suvremenosti – *piktogram*, tako se i ovdje povezuju *Logos – Riječ* i *Eikon – Slika*. U svemu tome važnu ulogu ima upravo Blažena Djevica Marija. Taj nauk predivno sažima *Kontakion* prve korizmene nedjelje (na spomen pobjede nad ikonoklazmom) u kojemu Crkva pjeva:

„Neopisiva/nezapisiva Riječ Očeva (*aperigráptos Logos*) zapisana/posadašnjena je (*perigráphe*), kada je uzela tijelo od tebe, o Božja Majko, i obnovila drevnu (griehom) uprljanu sliku, sjedinjujući ju s božanskom ljepotom. Ispovijedajući spasenje, mi ju ponovno posadašnjujemo u djelima i riječima.“

Dakle, ikona ima svoj način ponavljati Sveto pismo, što ne treba miješati s pukim književnim pristupom ili s pedagoškim ciljevima. Ikona govori poglavito o

Bogočovjeku i onomu tko ju promatra u iskustvu dara Duha Svetoga. Kao što je Sveto pismo bez Duha mrtvo slovo, tako je i ikona bez istoga Duha samo materija.

V. Ikona je za nas prigoda za osobni susret. Ona nije spomen na jednostavno prisjećanje na neki događaj, osobu, nego djelotvorni znak prisutnosti. Budući da upućuje na živu Kristovu prisutnost (po Bogorodici i svetima), ikona pripada 'sakramentalnoj' snazi koju Crkva živi na zemlji. Ikone su poziv na dijalog i na susret, one su 'prozori' koji otvaraju otajstvo, kako bismo živjeli zajedništvo s Nevidljivim, osobito s pomoću molitve. U nekoj vrsti 'prototipa', to se zajedništvo dogodilo na izniman način u Blaženoj Djevici Mariji, jer je ona prihvatila biti neizrecivo djelo i suradnica Božjega Duha.

Lik Djevice Marije – ikona Utjelovljenja, slika Crkve i novoga Stvaranja – u svojoj nježnosti, u svome pogledu punom ljubavi, upućenom Djetetu, poziv je na ispovijedanje Krista kao Gospodina, poticaj na dopuštanje da bude Gospodinom našega života i da nas preobrazi.

Način na koji se može moliti s ikonom daje nam sveti Franjo Asiški, pri čemu je njegova molitva pred ikonom Raspetoga Isusa u crkvi sv. Damjana (San Damiano) paradigmatička.

On zaziva ispunjen čežnjom: „Svevišnji i slavni Bože, rasvijetli tmine mojega srca. I daj mi postojanu vjeru, sigurnu nadu i savršenu ljubav (*et dame fide drecta, speranza certa e carita perfecta*), duh i spoznaju, Gospodine, da bih izvršio tvoju svetu i istinsku zapovijed. Amen.“ Njegov je Gospodin toliko prisutan u toj ikoni da mu čuje glas, otkriva njegovu volju, a molitva postaje djelovanjem, obnavljanjem Crkve (*riparare la Chiesa*). Dojmljivo je primijetiti da je početak Franjina djelovanja obilježen jednom ikonom.

VI. No, ikone imaju određena obilježja koja i nama danas pomažu otkrivati njihov govor i značenja, kojima zahvaćaju i naše živote. Taj teološko-duhovni, kao i estetsko-stilski kanon, olakšava nam pristup i ikonama koje je ispisao Boris Grković. Navodim pet odlika, prema razmišljanjima nadbiskupa Ioannisa Spiterisa:

a) Prva je odlika ona koja lako upada u oči: *ikone su dvodimezionalne*. Naš doživljaj stvarnosti je vezan uz trodimenzionalnost: duljinu, širinu i visinu. Ograničenost na dvije dimenzije nije samo pitanje svladavanja tehnike perspektive.

Naime, ikone nisu predstavljanje prirode, nego znak 'novoga svijeta' koji je započeo Isusovim utjelovljenjem. Zbog toga se namjerno zanemaruje 'volumen'. Riječ *volumen* dolazi od *volvere* – *okretati*. U ikonama postoji drukčija usmjerenost,

okrenutost, kojoj nije u središtu doživljavanje i 'okretanje' nekoga 'tijela', radi promatranja. Promatrač je izvan promatranoga, a kod ikona to nije slučaj.

Ikonopisac ne koristi tehniku dubine, niti traži 'prikazivanje voluminoznosti', pa je zato zanimljivo da u prvim stoljećima kršćanstva u crkvama ne postoje skulpture, što je jednim dijelom vezano i uz odbijanje nekršćanske umjetnosti.

Ikonopisac ne kani 'reproducirati' prirodu, nego naviješta preobraženi svijet, novost Krista uskrsloga. Na ikonama se odražava svetopisamsko razlikovanje tijela i putenosti, razlika između grčkih pojmova: *soma* i *sarks*. Kod ikona se traži produhovljeno, preobraženo tijelo (*soma*), a ne tjelesna propadljivost (*sarks*).

b) Na ikonama često *susrećemo simetriju* koja *pretpostavlja idealno središte* na koje se odnosi cijeli razvoj teme. Izgleda da iz toga središta proviru (ižaruju) svi detalji ikone.

I ta nam tehnika pomaže da potražimo i pronađemo božansko izvorište svega što postoji, a ona svakoga tko razmatra ikonu želi odvesti do toga vrela. Zbog toga su ikone škrte u ornamentici; one žive od potrebnoga, od nužnoga, često svedenoga na simbol, kako se ne bismo zadržali na prolaznome, nego duh uzdigli onkraj imanentnoga.

c) Treća je odlika briga oko naglašavanja *nematerijalnosti*. To se postiže tehnikom *obrnute perspektive*. Nešto se slično može naći u staroegipatskome slikarstvu. Dakle, zamišljene crte vodilice perspektive nisu usmjerene tako da konvergiraju u jednu točku unutar ikone, nego izvan nje. To znači da su crte usmjerene u smjeru suprotnom od motrišta promatrača. Smjer perspektive ne nalazi se 'iza' slike, nego 'ispred' nje. Umjesto da se prikaz gubi u dubinu, on kao da izlazi ususret promatraču.

Tu leži i teološko značenje te tehnike. Bog čini prvi korak; inicijativa je njegova. On izlazi ususret čovjeku, da bi ga susreo i ponudio mu prijateljstvo, ali traži i odgovor čovjeka. U tome leži otajstvo Božje objave.

d) Kao što se prostor ikone ravna prema naglašavanju transcendencije, tako niti *vrijeme nije viđeno na strogo kronološki način*.

Ikonopiscu nije nakana 'predstaviti povijest', nego navijestiti 'povijest spasenja'. Tako se na ikonama mogu zajedno naći događaji i pojave koji su kronološki razdvojeni. Oni su međusobno ujedinjeni u skladu s duhovnim i teološkim značenjem.

Da bi se naglasila ta prostorno-vremenska neovisnost, prikazi na ikonama nisu uokvirani. Ikone se redovito ne uokviruju, slobodne su od ograničenja ili im je

i okvir oslikan, upravo da bi se istaknula ta sloboda usmjerena prema beskonačnomu i bezvremenskomu.

e) Peto je obilježje ikona *nepostojanje prirodnooga izvora svjetla*, zbog čega tijela ne stvaraju sjene. Svjetlo dolazi od zlatne pozadine koja govori o božanskome životu u kojemu sudjeluju ljudi. Boje se slažu jedna na drugu, polazeći od tamnih prema svijetlim nijansama. U toj nakani boje poprimaju posebnu važnost.

VII. Pred nama su ikone Blažene Djevice Marije. Ona je redovito prikazana s Djetetom Isusom u naručju. Zato se i zove *Brefokratousa* – *Ona koja drži Dijete*. Teološki gledano, ne radi se o ikonama Marije, baš kao što niti jedna dogma nije marijanska, nego je ikona Kristova utjelovljenja. Na tim je ikonama prisutnost prisnoga zajedništva božanskoga i ljudskoga.

Tako se na ikonama vide jasni izričaji kršćanske vjere:

Dijete je Utjelovljena Božja Riječ, što očituje Kristov monogram. Ono je jedna od Osoba Presvetoga Trojstva, što također pokazuje grčki prijevod hebrejskoga Božjeg imena (Jahve) – „Onaj koji jest.“. Dijete je Učitelj (držeći u ruci svitak), novi Mojsije. On je Spasitelj (što označuje križ u aureoli), Svet i Svećenik (po znaku blagoslivljanja).

Blažena Djevica Marija je Bogorodica, *Theotokos*, što se vidi iz ispisanih slova MR THOU (*Meter Theou* - Majka Božja). Ona je vazda djevica, što simboliziraju tri zvijezde i *maphorion*, veo, prevjes (ruho posvećenih djevica) koji ju prekriva od glave do nogu. Marija je *Panagia* – *Sva sveta*, jer u naručju nosi Onoga koji je Sav svet. Ona je ikona s kozmičkim značenjem, jer jedinstvo Majke i Sina upućuje na jedinstvo Stvoritelja i stvorenja. Konačno, Marija je slika Crkve koja ljubavlju prihvaća Krista.

Položaj Marije i Djeteta je takav da gledaju promatrača u molitvi. O tome sv. Ivan Damaščanski piše: „S pomoću svojih tjelesnih očiju koje gledaju ikonu moj duhovni život uranja u otajstvo Utjelovljenja.“

VIII. Još jedanput zahvaljujem Borisu, čudesnomu ikonografu, koji je radeći ove ikone nužno morao biti usklađen s njihovim duhom i tehnikom, da bi progovorile snagom koju nisu izgubile ne samo tijekom šesnaest godina od zadnje izložbe ovdje, nego stoljećima prije toga.

Posebno me veseli da je među novim ikonama i lik Majke Božje od Kamenitih vrata, Zaštitnice grada Zagreba, za čiju se svetkovinu pripremamo; lik kakav je Boris napravio za papu Benedikta XVI. Njega Papa u miru rado pokazuje i svojim gostima, kao očito mu dragi dar iz Zagreba.

Najčešće ikone koje susrećemo pripadaju dvama tipovima. Prvi je *Hodigitria* – *Bogorodica koja pokazuje put*. To su ikone na kojima Marija lijevom rukom drži Isusa, a desnom ga pokazuje. Drugi je tip *Eleousa* – *Bogorodica koja ima smilovanja, nježnosti, Milosrdna Bogomajka*, pri čemu je izražena njezina brižnost i ljubav prema Djetetu.

Završavam napominjući da smo u Svetoj godini milosrđa, u mnoštvu pitanja koja sežu od osobnih života do života naroda. Sigurno nam je potrebno jasnije poznavanje puta, ali i puno milosrđa. Stoga mi je drago da smo ušli u ovaj prostor koji nas obuhvaća Isusovim i Marijinim zagrljajem. I sama pozornost prema otajstvu majčinstva i brižnosti prema djeci, i za one koji nisu kršćani ili nisu vjernici, ima puno toga reći.

Ponesimo Isusov i Marijin pogled u svoje živote i češće ih se sjetimo, a za to ćemo sigurno ubrzo imati prigodu, jer ćemo već večeras zacijelo zastati na nekoj 'ikonici' ili ju pritisnuti na elektroničkim uređajima.

Nosimo pouzdanje da ćemo imati snage ostati na putu ljubavi i milosrđa koje nam Bog želi darovati, a koje i večeras susrećemo.